

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

24

Merikarjala

Suomenlahden rannikon kulttuurinen kohtauspaikka

TOIM.
PEKKA SUUTARI

Kannen kuva: Rajaus Yrjö Lohkon maalauksesta *Luotsihaapio*. Maalaus on osa Merikarjala-sarjaa vuosilta 2008–2017. Yrjö Lohkon arkisto.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 24
Merikarjala: Suomenlahden rannikon kulttuurinen kohtauspaiikka

Toimittaneet:

Pekka Suutari (osan toimittaja)

Anu Koskivirta (sarjan päätoimittaja)

H. K. Riikonen (sarjan päätoimittaja)

Ilja Aaltonen (sarjan toimitussihteeri ja kuvatoimittaja)

Sanna Supponen (kuvatoimittaja)

Taitto ja graafinen suunnittelu: Marko Pylvänäinen

ISBN 978-952-69831-4-1 (pehmeäkantinen)

ISBN 978-952-69831-5-8 (PDF)

ISSN 1236-4304 (sarja)

Painettu: 2023, Digipaino Kirjaksi.net

Painosmäärä: 50 kpl

2. painos

Julkaisija: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, Helsinki

Alussa oli meri

Suurvaltojen välissä

Merikarjalan pyyntikulttuuri, jonka vaiheita ja aineellista kulttuuria tämä teksti¹ käsittelee, ei ollut ympäröivästä maailmasta irrallinen ilmiö. Karjalan sijainti Ruotsin ja Venäjän, myöhemmin Suomen ja Neuvostoliiton raja-alueella muutti merikarjalaisten asemaa aina, kun valtioiden välille syntyi vaikeuksia.

Jo 1500-luvulla Merikarjalan silakankalastuksessa kulki vuosittain yli 300 venekuntaa² eli kalastus kosketti varsin suurta osaa alueen väestöstä. Erityisesti ulkosaarten, mutta myös rannikkoalueiden kalastajille Liivinmaan rannikon, eli myöhemmän Viron rannikkoalueiden asukkaiden kanssa käyty suolasilakan vaihtokauppa, seprakauppa oli elintärkeää.³ Ulkosaa- rilla ei ollut mahdollisuutta kasvattaa viljaa eikä juuri perunoitakaan, joten ne oli tuotava sinne muualta. Merikarjalan rannikon kalastajat taas hyötyivät erityisesti kevätsilakan paremmasta vaihtosuhteesta Virossa. Suomessa keväällä suolattua silakkaa ei juurikaan arvostettu sen laihouden ja usein heikon laadun takia.

Ruotsin pitäessä valtaa Karjalassa merikarjalaisten kalastajien ja hylkeenpyytäjien kauppa, kuten myös kaloina maksetut verot, suuntautuivat enemmän länteen.⁴ Venäjän ollessa vallassa tärkein markkina-alue oli Pietari. Venäjän yhteyksien merkitys merikarjalaisille on hyvin nähtävissä esimerkiksi kalastukseen ja kalakauppaan liittyvässä sanastossa, jossa erilaisia lainoja venäjistä on jonkin verran.⁵

Markkina-alueiden muutosten ohella rajojen siirtymiset vaikuttivat kalastukseen merkittävästi, kun perinteiset kalastusalueet jäivät väärälle puolelle rajaa ja sulkeutuivat merikarjalaisilta pyyntimiehiltä. Kalastajat joutuivat sopeutumaan hyvin vaikeaan tilanteeseen, kun Pietarin-kauppa loppui Suomen itsenäistymisen (1917) ja vuonna 1920 solmitun Tarton rauhansopimuksen myötä. Tarton rauhansopimus ahdisti Rajajoen ja Seivästön välisen alueen kalastajat vain muutaman kilometrin levyiselle merialueelle rannasta mitaten.⁶ Seiskarin ja Lavansaaren eteläpuolella sijaitsee Kurkolan matalikko, joka oli näiden saarten asukkaille hyvin merkittävä kalastusalue Venäjän vallankumoukseen asti. Rajan syntyminen vei saarelaisilta mahdollisuuden kalastaa alueella ja heikensi paikallisesti kalastuksen kannattavuutta. Kotimaan kysyntä, logistiikka ja hinnat tuottivat sotien välisinä vuosikymmeninä suuria ongelmia merikarjalaiselle kalastuselinkeinolle. Kriisiä syvensi myös paikallisia palveluita ja tavaroita hankkineiden venäläisten kesäasukkaiden lähtö.⁷

Pienentyneiltäkin kalavesiltä saatiin 1920-luvulla silti parhaimmillaan suuria saaliita. Talvella 1928 Kotkaan, Haminaan ja Viipuriin tuotiin jäältä 1,6 miljoonaa kiloa silakkaa, joka oli enimmäkseen verkoilla pyydettyä. Kalastajia jäällä oli tuolloin kahdesta kolmeen tuhanteen.⁸ Toimeentulon hankkiminen vaikeutui 1930-luvun alussa, jolloin lama vähensi muita työtilaisuuksia ja entistä useammat yrittivät saada elantonsa kalastuksesta. Tästä aiheutui kalan ajoittaista yltarjontaa, joka pudotti sen myyntihinnan kannattamattomaksi.⁹ 1930-luvulla monia alueen

kalastajia lisäksi pidätettiin joko todellisten tai väitettyjen rajaloukkauksien johdosta, ja he joutuivat toisinaan viettämään vähän pitempiäkin aikoja vankeudessa Neuvostoliitossa. Näiden pidätysten yhteydessä kalastajien pyydykset jäivät usein neuvostoliittolaisten viranomaisten käsiin lopullisesti.

Vaikea tilanne synnytti yhteistoimintaa. Vuonna 1932 perustetusta Wiipurin Läänin Merikalastajain Liitosta muodostui Merikarjalan kalastajia yhdistävä toimija, joka pystyi tuomaan kalastajille myös taloudellista tukea esimerkiksi valtion avustusten ja kalastusvakuutusten muodossa.¹⁰

Toista maailmansotaa Pariisin rauhansopimuksessa sovittuine uusine rajoineen voidaan pitää lopullisena iskuna merikarjalaiselle pyyntikulttuurille, vaikka putkakalastus ja hylkeenpyynti, kuten muukin kalastus, jatkuivatkin vielä muutaman vuosikymmenen pienemmässä mitassa. Alkuperäisistä yli kymmenestä tuhannesta neliökilometristä merikarjalaista merta jäi jäljelle parisen tuhatta neliökilometriä enimmäkseen saaristoista vesialuetta. Ulkosaarten ympärillä olleet laajat aavan meren alueet, joilla Suomenlahden norppa pääosin lisääntyy ja joilla sitä pyydettiin, ovat nykyään merikarjalaisille jäljellä vain kirjojen sivuilla.

Toinen maailmansota päätti lopullisesti myös jo aiemmin hiipuneen seprakaupan, kun yhteydet Neuvostoliiton miehittämään Viroon katkesivat täysin rajan sulkeutuessa. Seprakaupan henkeä on Viron uudelleen itsenäistymisen jälkeen lämmitelty tapaamisissa ja markkinatapahtumissa Suomenlahden kummallakin puolella.

Karjalan vanhin ammatti

Kalastus ja hylkeenpyynti ovat olleet merkittävässä asemassa Merikarjalassa niin kauan, kun ihmisiä on alueella ollut. Kymmenisen tuhatta vuotta sitten ei ollut Itämeren, Karjalaa tai merikarjalaisia. Merikarjalan pyyntikulttuurin käsitteleminen on syytä aloittaa Antrean verkkolöydöstä, joka tehtiin viime vuosisadan alussa. Entiseen Ancyclus-järven pohjaan hautautuneena kaksi verkkoa ja muuta esineistöä on säilynyt meidän päiviimme kertomaan tuosta kaukaisesta ajasta.¹¹ Mahdollisesti kevätjäillä liikkunut kalastaja on jään murtuessa menettänyt välineensä.

Antrean verkot ovat olleet tehokkaimmillaan hauen kutupyynnissä, ja hauki on ollut kevätauringossa kuivattuna säilyvää ruokaa. Hauen kutiessa muutaman kymmenen senttimetrin syvyydessä vedessä pyynnissä ei ole tarvittu ruuhtaa tai lauttaa, vaan verkot on voitu laskea ja nostaa kahlaamalla. Rakenteeltaan jäykkien verkkojen pyytävyyden on myös ollut parhaimmillaan verkon korkeutta huomattavasti matalammassa vedessä, jossa verkko on ollut mahdollisimman löysänä.

Antrean verkon lisäksi Merikarjalasta ei ole löytynyt paljoakaan merkkejä vesistöjen pyyntikulttuurista esihistoriallisena aikana. Tähän voidaan pitää suurimpana syynä enimmäkseen orgaanisista materiaaleista tehtyjen pyydysten huonoa säilyvyyttä karjalaisessa maaperässä. Koukun edeltäjiä, launeja alueelta on löytynyt, samoin onkiessa käytettyjä painoja.

Hyvin vanha pyydyskeksintö on myös liistekatiska, joka rakennettiin koivuvitsaksilla yhteen kudotuista mäntysäleistä. Säleet työnnettiin pehmeään pohjaan siten, että ne ulottuivat puolisen metriä veden pinnan yläpuolelle ja muodostivat suuaukolla varustetun karsinan, johon kalat ohjautuivat kuusenhavuista rakennettua aitaa seuratessaan. Katiskasta kalat nostettiin haavilla

tai lipolla. Tämä katiskatyyppi oli niin tehokas, että sitä käytettiin paikoitellen 1900-luvulle asti. Vasta tehdastekoisista langoista kudotut rantarysät ja rautalankaverkosta valmistetut katiskat syrjäyttivät sen lopullisesti.¹²

Liistekatiskakin oli tehokkaimmillaan kalojen kutupyynnissä matalassa vedessä. Saaliina oli erilaisia särkikaloja, haukia ja ahvenia. Kalojen keväinen kutupyynti oli pitkään erittäin tärkeätä, koska talven aikana ravintovarannot menivät yleensä vähiin.

Kun verkko oli keksitty, nuotta syntyi huomattaessa, että verkkoa liikuttamalla sillä voidaan saartaa kaloja ja saada saaliiksi niitäkin, jotka eivät takerru verkon silmiin.¹³ Vuosituhansien aikana nuotat kehittyivät erilaisista osista koostuviksi ja eri käyttöihin erikoistuneiksi pyydyksiksi. Uudemman ajan nuotta muodostui kaloja nuottaan ohjaavista reisiverkoista ja kalat nostoa varten tallettavasta perästä, joka oli pussimainen verkko.

Putkakalastus

Verkoista taloudellisessa mielessä merkittävimpiä olivat silakkaverkot. Silakkaverkot tulivat mahdollisiksi vasta, kun pellavasta opittiin tekemään riittävän ohutta lankaa. Pienisilmäinen verkko ei kalasta, jos sen lanka on paksua. Käsin kudottaessa silakkaverkkoihin sisältyi erittäin suuri määrä työtunteja, ja materiaaliakin niissä oli huomattavasti enemmän kuin harvoissa suomukalaverkoissa. Silakkaverkoilla myös saatiin ehkä suurin osa kalastajan vuosituloista varsinkin silloin, jos hän ei ollut osakkaana nuotassa. Silakkaverkot olivat toisaalta melko suuren riskin sijoitus, koska niiden menettäminen niin syysmyrskyissä kuin talvella jäiden lähtiessä nopeasti liikkeelle oli silloin tällöin toistuva tapahtuma.

Silakan verkkopyynti jäällä tapahtui yksin tai pienissä ryhmissä. 1800-luvun lopulta kalastajat alkoivat majoittua pyyntipaikoilleen niin sanottuihin putkiin, koska päivittäinen kymmenien kilometrien matka kotoa apajille ei lyhyessä talvipäivässä tullut kysymykseen. Tärkeältä kalastusalueelta Mohnin haudalta Seiskarin ja Narvin välissä hyvä hevonen veti reen päivässä Koivistolle edullisissa olosuhteissa, mutta pitemmät matkat saattoivat edellyttää yöpymistä matkan varrella.

Hevoson jälle vetämässä putkassa asui kahdesta kolmeen kalastajaa ja ne sijoitettiin ulapalla kilometrin tai parin päähän toisistaan. Joillakin paikoin rannikon läheisyydessä, kuten Ison Kalastajan saarella putkista muodostui tilapäisiä kyliä.

Kalastajan jälle kuljettama varustemäärä oli melkoinen: 10–12 verkkoa pituudeltaan 60 metriä ja korkeudeltaan jopa 15 metriä. Mukana oli myös suuri määrä hamppuköysiä, kun veden syvyys pyyntipaikoilla oli jopa 50 metriä ja verkot laskettiin ajoittain pohjaan. Verkoille ja köysille piti olla myös kuivaustelineet, jotta ne eivät olisi jäätyneet käyttökelvottomiksi kasoiksi. Tuulensuoja oli välttämätön verkkoja koettaessa. Mukaan oli varattava myös parin viikon muonat itselle ja rehut hevoselle.

Verkot laskettiin kahden tuuralla hakatun avannon välille käyttäen kummastakin avannosta veteen laskettuja uittolapioita. Uittolapiot leijailivat syvässä vedessä pitkän matkan ja niihin kiinnitettyjen uittonarujen mennessä pohjassa ristiin, saatiin kahden avannon välille yhteys ja verkko voitiin vetää suoraksi avantojen välille.

Kalasaalista irrotetaan verkoista osuuskaupan rannassa Seiskarin Välikylässä.

Verkkoja koettaessa verkon päähän kiinnitettiin vetonaru, jonka avulla sama verkko tai usein vaihtoverkko vedettiin avantojen väliin. Nostetusta verkosta silakat levitettiin jäälle jäätymään ja odottamaan ostajaa tai kalastajan itsensä suorittamaa kuljetusta maihin myyntiä varten.

Nuottaus ja elinkeinon vaarat

Merikarjalassa talvipyyynnissä käytetty silakkanuotta edellytti suuren ihmisjoukon suunnitelmallista työtä niin pyydystä valmistettaessa kuin sitä käytettäessä. Nuottakunnan koko oli 10–14 miestä.¹⁴ Yleensä miehet olivat nuotan osakastalojen isäntiä tai poikia, mutta toisinaan joukossa oli talojen renkejä tai työhön palkattuja päivätyöläisiä. Myös naisia osallistui talvinuottaukseen. Nuottakunnat majoittuivat toisinaan apajapaikoille hinattuihin putkiin apajien ollessa kauempana koteja.

Talvinuottaus tapahtui niin, että nuotta laskettiin apajan toiseen reunaan tehdystä avannosta jään alle ja vedettiin kahta avantoriviä pitkin uitettujen vetoköysien avulla nostoavannolle, jolloin apajassa olleet silakat päätyivät nuotan pussimaiseen perään.

Talvinuottauksessa kalat myytiin usein suoraan jäällä siellä kierrelleille raasseleille, joista osa oli ennen Venäjän vallankumousta venäläisiä. Nämä kiertävät kalakauppiat käyttivät toisinaan alkoholia kaupanhieronnan voiteluaineena saadakseen silakat itselleen edullisempaan hintaan. Alkoholia ei ollut tarpeen juottaa koko nuottakunnalle. Riitti kunhan sen esimiehen sai sopivan hilpeälle tuulelle ja sen myötä alentuneelle arvostelukyvylle.

Nuottakunnat turvasivat joskus itselleen edes jonkinlaisen ansion päivän työstä myymällä

Taiteilija Yrjö Lohko on kuvannut maalauksessaan nuotan vetäjiä ja raassalin hevosineen Suomenlahden ulapalla.

nuotan saaliin ennen nuotan perän tuloa nostoavannolle, jossa saaliin suuruus selvisi. Saaliin ollessa suuri kilohinta saattoi pudota hyvin pieneksi. Toisaalta tyhjistä apajasta sai edes jotain, kun raasselit kilpailivat saaliista huutokaupassa ja olennaista oli se, paljonko palkkaa tuli päivän työstä, ei saaliista saatu kilohinta. Huutokaupat käytiin nuottaesimiehen luettelemin alenevin hinnoin, jolloin ensimmäisenä ostohalukkuutensa ilmaissut ostaja sai koko saaliin viimeiseksi lausutulla hinnalla.

Itäisen Suomenlahden paksut jäät ja nuottakalastuksen vaatimat suuret avantomäärät kehittivät merikarjalaisen jäätuuran huippuunsa. Se lohko jäätä erittäin hyvin, eikä täräyttänyt käyttäjänsä käsille. Nuotta-apajaan hakattiin jopa yli 200 avantoa melko lyhyessä ajassa ja vaikka tuurien käyttäjiä oli useampia, tehtävä olisi ollut lähes mahdoton huonosti toimivalla tuuralla.

Nuotan nostoavanto, jossa merkittävä osa työstä tehtiin, suojattiin tuulelta olkiseinillä. Tottunut kalastaja kesti kyllä tyyntä pakkasilmaa jopa paljain käsin, vaikka nuotan veto kesti melko pitkän ajan. Jäällä käytettiin myös jouhikkaita, lehmän häntäjouhista ja sikavilloista kudottuja käsineitä, jotka eivät imeneet vettä.¹⁵

Onnettomuuksia tapahtui, kun taloudellinen pakko ajoi kalastajat jäälle silloinkin, kun se ei ollut turvallista. Jo 1900-luvun alussa oli Virolahden ja Terijoen välillä 18 purjeverneellä varustettua pelastusasemaa, mutta lisäksi tarvittiin apuun usein tehokkaampaakin kalustoa. Esimerkiksi

vuonna 1900 lavansaarelaisia ajautui liikkuvien jäiden mukana Vigrundiin Inkerin rannikolle. Vuonna 1910 jäänmurtaja Tarmo pelasti 16 Uudenkirkon ja Koiviston kalastajaa ajelehtivilta jäiltä. Helmikuussa 1911 venäläinen jäänmurtaja Jermak ja jäämurtaja Sampo pelastivat koivistolaisia. 1914 Tarmo pelasti 100 lavansaarelaista jäiltä.¹⁶

Tammikuussa 1935 inolaisille kalastajille kävi huonommin. 14 senttimetrin paksuinen jää irtosi Kannaksen rannikolta kovassa pohjoistuulella ja lumimyrskyssä. Pelastamaan lähteneistä kalastajista yksi antoi paikkansa pienessä veneessä pelastettavalle jääden itse jäälautalle. Hänen ruumiinsa löydettiin myöhemmin jäälautalle jäätyneenä Pitkäpaaden lähistöltä yli 70 kilometrin päästä katoamispaikastaan. Seitsemää muuta jäälautalle jäänyttä kalastajaa ei löydetty koskaan.

Monimuotoista kalastusta

Jotta kalastus olisi taannut elannon, sen oli oltava monipuolista ja vuodenvaihtelun mukaan vaihtelevaa useamman kalalajin saaliiksi saamiseksi. Eri kalastajien käyttämien välineiden ja kalastamien lajien kirjo saattoi vaihdella myös sen mukaan, millaisiin välineisiin kalastajalla oli vara investoida.

Matalat kuoreverkot, jotka olivat silmäkooltaan silakkaverkkojen kaltaisia, olivat edullisia. Niitä ei juurikaan käytetty avoveden aikana, vaan kuoreen pyynti tapahtui lähempänä rantoja, jossa jäät eivät yhtä usein lähteneet irronneina liikkeelle. Kuoreen verkkopyyntiin ei näin liittynyt samanlaisia riskejä kuin silakan putkakalastukseen.

Kuoretta kalastettiin myös onkimalla, mikä vaati vain vähäisen investoinnin eikä toimintaan kohdistunut juuri taloudellisten tappioiden vaaraa. Kuoreen onkimisellakin saattoi päästä kohtuullisiin tuloihin, koska talvikuore oli Pietarissa arvostettu herkku, josta maksettiin korkea kappalehinta. Venäjän kielestä olikin lainattu kuoreongen nimi *kolodka*, 'lesti', jota onki muistutti muodoltaan. Onkijalla oli telta tuulensuojana ja useampia onkia kerrallaan käytössä. Teltan katosta roikkui narussa siankärsä, johon koukut pistettiin ruostumisen estämiseksi silloin, kun ne eivät olleet käytössä.

Silakkaa kalastettiin myös avovedestä sekä verkoilla että nuotalla. Alkuaan kesäkalastuksessa käytettiin samaa silakkanuotta kuin talvella. Myöhemmin tehtiin kesäkalastukseen pienempiä nuottia ja nuottakunnan koko oli yleensä kahdesta neljään henkilöä. Kesänuottauksella tavoiteltiin usein muutakin kalaa kuin silakkaa. Silakkaa saatiin avovedestä nuotalla parhaiten sen tullessa mataliin rannan läheisiin vesiin kutuaan varten. Kutukala oli vähärasvaisempaan laadullisesti heikompa kuin syys- tai talvisilakka, mutta sillekkin oli markkinat.

Avovedestä silakkaa kalastettiin verkoilla kaikista vesikerroksista pinnan ja pohjan väliltä, tarvittaessa virittäen verkot kohojen varaan. Pinnassa tai pinnan läheisyydessä olleet verkot voitiin ankkuroida molemmista päistään, vain yhdestä päästä tai kiinnittää ajelehtivaan veneeseen toisesta päistään. Löysänä virran mukana kulkenut verkko kalasti paremmin.

Suomukalaa pyydettiin sekä jään alta että avovedestä verkoilla. Eräs erikoinen verkkokalastuksen muoto oli kalojen saartaminen rantaa vasten, josta ne peloteltiin verkkoon tarpomalla eli erilaisin astaloin ääntä aikaan saamalla. Säyneen pyynnissä verkot saatettiin laskea kahlaamalla ja pyyntiin osallistui suuri joukko ihmisiä.

1800-luvun lopulla eräs uuraalainen kalastaja toi Pohjanlahden rannikolta Merikarjalaan tietämyksen isorysäkalastuksesta. Siitä tuli hyvin suosittua ja rysät syrjäyttivät avovesinuotauksen silakan kalastuksessa. Rysillä saatiin myös siikaa, kuhaa ja muita suomukaloja. Rysien suurta kokoa kuvaa, että kokonaisen hevosen sanottiin mahtuvan suoriin jaloin ensimmäisten isorysien perän sisään.¹⁷

Viimeistään ensimmäisen maailmansodan jälkeen merikarjalaiset aloittivat ankeriaan pitkäsiimapyynnin.¹⁸ Ankeriasta oli pyydetty joista merroilla ja arkuilla vuosisatojen ajan¹⁹, mutta meripyynti oli uutta. Ankeriaan pitkäsiimakalastus elävin syötein levisi toisen maailmansodan jälkeen evakkojen mukana koko Suomenlahden rannikolle.

Eräs suomalaisittain merikarjalainen erikoisuus oli kolmipiikin kalastaminen nuotalla. Kalasta keitettiin öljyä ja sitä syötettiin kotieläimille rehuna. Öljynkeitosta jäänyttä massaa käytettiin lannoitteena. Kolmipiikki on joidenkin ulkomaisten lähteiden mukaan maukas keittokala, mutta Suomesta ei tunneta sen käyttöä ihmisten ruokana.

Merikarjalaiset eivät kalastaneet pelkästään merellä, vaan jokiin nousevat ja niistä laskevat kalat ovat olleet pyynnin kohteena jo aikojen alusta. Jokipyynnissä on tyypillistä erilaisten patolaitteiden käyttö. Padoilla ohjataan kaloja sekä estämällä niiden kulku että ohjaamalla virtauksia. Näin kalat saadaan uimaan johonkin patolaitteeseen liitettyyn pyydykseen tai ne saadaan pyydetyksi nuotalla tai verkolla.²⁰

Jokipyynnissä merkittäviä kaloja olivat jokiin kutemaan nousevat lajit lohi, taimen ja siika. Myös säyne oli menneinä vuosisatoina arvostettu jokinousuinen kala, vaikka nykyisin sitä syö enää harva. Nahkiainen, merikarjalaisittain ”silmu”, on ristiriitaisia tunteita herättävä ympyräsui-nen, mutta sillä on aina ollut käyttäjäkuntansa, joka on ollut valmis maksamaan siitä hyvän hin-nan. Jokia alas mereen kutuvaellukselle laskevaan ankeriaaseen on suhtauduttu samalla tavoin: toiset eivät suostu koskemaan siihen kepilläkään, toiset pitävät sitä suurimpana herkkuna.

Kalakauppa

Koska kalan saanti vaihtelee suuresti, on keinoja kalan säilyvyyden parantamiseksi kehitetty jo varhain. Kuivaaminen, kylmäsavustus ja hapattaminen olivat käytössä ennen riittävien suo-lamäärien saantia. Suola oli pitkään niin kallista, että vanhoja keinoja käytettiin suolauksen rinnalla, kun saaliille piti saada säilyvyyttä.²¹

Viimeistään 1500-luvulta lähtien veroja maksettiin kuivatulla silakalla eli krampesillillä kuten tätä suurikokoista silakkaa kutsuttiin.²² Silakkaa ryhdyttiin suolaamaan heti, kun suolaa oli riittäviä määriä saatavana siedettävään hintaan. Kun suola tuli Suomeen pitkän merikuljetuk-sen ja joskus useamman välikäden kautta, sen hinta nousi kohtuuttoman suureksi verrattuna vaikkapa kalan tuottajahintoihin.

Suolattua silakkaa vaihdettiin virolaisten kanssa maataloustuotteisiin, pääasiassa viljaan ja perunoihin.²³ Kuivattua silakkaa tehtiin erityisesti vähärasvaisesta kevätkalastuksen saaliista, lihavasta syyssilakasta saatiin parasta mahdollista suolakalaa. Myös kuivattu hauki oli merkit-tävä vientiartikkeli ja käytännössä kaikkia kaloja kuivattiin ainakin pienempiä määriä. Kalan kuivaaminen onnistuu merikarjalaisessa ympäristössä parhaiten keväällä villoilla aurinkoisilla

ilmoilla tuulessa ja ilman suhteellisen kosteuden ollessa matala. Kesällä lämpimässä pilaantuminen alkaa helposti ennen kalan kuivumista ja kärpäset haittaavat munimalla kaloihin.

Jään alta kalastettaessa silakat levitettiin yleensä jäälle jäätymään yksitellen, jolloin ne säilyivät parhaiten ja oli helpompi myydä pienissä erissä sekä sulattaa ruoaksi valmistusta varten. Kevätjäillä saaliiden säilyttäminen tuoreena oli vaikeampaa, mutta jäätä voitiin käyttää kalojen lämpötilan pitämiseksi alhaisena ja näin saatiin myyntiaikaa pidennettyä. Jäätä myös nostettiin merestä suurina lohkaraina ja säilöttiin kellareihin sahajauhoihin jopa kesään asti käytettäväksi.

Ennen junien aikaa tuoretta kalaa oli avovesiaikana mahdollista kuljettaa kulutukseen vain elävänä. Tähän käytettiin sumppuveneitä, joissa oli keskellä mereen reikien kautta yhteydessä oleva tankki kaloille. Talviaikaan merikarjalasta kuljetettiin särkiä ja kiiskiä elävänä Pietariin hevosilla reessä olleen vesitäyteen tynnyrin avulla. Pakkaskaleilla tynnyriä piti liikutella tiuhaan jäätyksen estämiseksi.²⁴

Hylkeenpyynti Merikarjalassa

Hylje on merellinen luonnonvara, jota on hyödynnetty monipuolisesti. Sen liha, ”risa”, on syötävää ja terveellistä. Keskiajalla hylkeen tulkittiin olevan kalaa, jota sai syödä myös paaston aikana.²⁵ Nahasta voidaan valmistaa asusteita ja käyttöesineitä ja rasvasta eli traanista voidaan keittää monikäyttöistä öljyä. Ennen mineraaliöljyn löytymistä ja käyttöönottoa hylkeen traanista keitetty lamppuöljy oli erittäin kallis ylellisyystuote.²⁶ Valtio maksoi myös tapporahaa hylkeestä ja tämä paransi pyynnin kannattavuutta.²⁷

Puhuttaessa suomalaisesta hylkeenpyynnistä useimmille meistä tulee mieleen lumipukuinen mies kivääreineen valkoisella jäälakeudella. Tämä kuva edustaa kuitenkin uudempaa aikaa.

Kivääriä käytettiin Merikarjalassa hylkeenpyyntiin²⁸, mutta tytärsaarelaisten perusase hylkeenpyynnissä oli harppuuna aina 1930-luvulle saakka.²⁹ Harppuunalla pyydettiin piirityspyynnillä määrättyihin avantoihin ohjattuja norppia sekä emoja pesäpyynnissä.³⁰ Norppien ollessa talvella pääosin näkymättömissä lumipesissään tai meressä perinteiset pyyntitavat olivat tuotavuudeltaan hyvinkin kilpailukykyisiä ampuma-aseisiin verrattuna.

Hyljekoira oli välttämätön apu etsittäessä norpan pesiä lumen alta. Pesän löydyttyä pyytäjä valjasti siitä kiinni ottamansa kuutin selkään ”koneen”, joka oli suurehko kaksihaarainen koukku.³¹ Aiemmin koukussa oli kolmaskin haara, jolla kuutti kiinnitettiin siihen. Sitten pyytäjä laski kuutin avantoon ja sai emon tartutettua koneeseen sen tullessa suojelemaan poikastaan ottamalla sen räpylöidensä väliin. Koneeseen kiinnitetty köysi oli useimmiten hevosen jouhta, joka ei imenyt vettä eikä siten jäänyt pakkasella.

Harmaahylje oli toinen metsästettävä hyljelaji ja sitä pyydettiin nuijimalla sen kuutteja jäältä ja ampumalla aikuisia yksilöitä jäältä tai luodoilta. Ennen ampuma-aseiden käyttöön tuloa harmaahyljettäkin pyydettiin harppuunoimalla.

Hylkeenpyytäjät kuljettivat ja säilyttivät varusteensa veneessä jäällä kulkiessaan. Veneen kölin alla oli jalas, ”rouki”, joka teki veneen jäällä vetämisen helpommaksi. Myötätuulella veneen kuljetuksessa käytettiin apuna pientä raakapurjetta. Kaukaisimmillaan venekuntien pyyntiretket ulottuivat Pohjanlahdelle asti.

Miehiä palaamassa hylkeenpyynnistä Tytärsaaren edustalla.

Hyljeveneen koko oli riippuvainen sitä käyttäneen miesjoukon, ”artelin”, koosta.³² Aiemmin tämä joukko oli kuuden miehen suuruinen, loppuvuosina se kutistui neljään mieheen ja veneiden koko pieneni samalla. Piirityspyynnissä joukko oli tyypillisesti 12 miehen suuruinen, koska norpan reviiiri oli melko suuri ja kaikki sen alueella olevat hengitys- ja kulkuavannot piti saada hallintaan joko tukkimalla tai väijymällä harppuunan kanssa niillä avannoilla, joihin norpan toivottiin nousevan.

Merikarjalaisuus muotoutui ja kehittyi Suomenlahden vesillä ja jäällä raataneissa nuottakunnissa, samoja jäitä vaeltaneissa hylkeenpyyntiarteileissa ja Viipurinlahden saarissa kahvinuotioille kerääntyneissä pitkäsiimakalastajien venekunnissa. Nyt kaikki yhteisölliset pyyntitavat ovat kadonneet. Vähenevä ammattikalastajien joukko vanhenee ja jossain vaiheessa tulee eteen hetki, jolloin viimeinen merikarjalaisen pyyntikulttuurin edustaja nostaa pyydyksensä viimeisen kerran. Tarinat toivottavasti jäävät elämään ja niiden mukana ajatus merikarjalaisuudesta erityisenä suomalaisuuden lajina.

Viitteet

- 1 Artikkelin hyödyntää tekijän lähimaisiltaan ja ammattipiirissään kuulemaa perimätietoa. Informantit on mainittu lähdeluettelossa.
- 2 Melander 1931,126.
- 3 Päiviö 2009.
- 4 Melander 1931, 99.
- 5 Tässä julkaisussa sanastoa käyvät seikkaperäisesti läpi Kaukiainen 2022; Grünthal 2022. Seudun elinkeinoista ks. lisäksi esimerkiksi Risto Hamari (1996) *Suomenlahden ulkosaaret: Lavansaari, Seiskari, Suursaari, Tytärsaari*. SKST 630. Helsinki: SKS; *Viipurin läänin historia IV* (2013) ja *V* (2014) (toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen kulttuurin edistämissektori; Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo, *Karjala: Historia, kansa, kulttuuri* (1998); Raimo Ranta, *Vanhan Suomen talouselämä 1721–1743 I* (1985); pitäjähistorioista esimerkiksi Anttila, Inha, Porkka, *Elämää Suursaarella: tapahtumia sadan vuoden takaa* (2003).
- 6 Järvi, 1932, kartake 2.
- 7 Tässä kokoelmassa venäläisen huvila-asutuksen merkityksestä tarkemmin Kalliomäki (2022); Lähteenmäki (2022).
- 8 Kotkan kaupunginkirjasto, A.F. Aalberg, kokoelmat.
- 9 Kotkan kaupunginkirjasto, A. F. Aalberg, kokoelmat.
- 10 Liitto jatkaa toimintaansa Kotkassa Etelä-Suomen Merikalastajain Liitto ry:nä.
- 11 Pälsi 1920.
- 12 Sirelius, 2009, 283.
- 13 Sirelius, 2009, 141–142.
- 14 Sirelius, 2009, 235–237.
- 15 Sirelius, 2009, 206.
- 16 Kotkan kaupunginkirjasto, A. F. Aalberg, kokoelmat.
- 17 Kotkan kaupunginkirjasto, A. F. Aalberg, kokoelmat.
- 18 Kotkan kaupunginkirjasto, A. F. Aalberg, kokoelmat.
- 19 Melander, 1931, 398–400.
- 20 Järvi 1932.
- 21 Melander 1931, 287.
- 22 Päiviö, 1992, 50.
- 23 Päiviö, 2009, 33.
- 24 Päiviö, 1992, 117.
- 25 Ylimaunu, 2000, 101.
- 26 Ylimaunu, 2000, 338.
- 27 Ylimaunu, 2000, 360.
- 28 Kaukiainen, 2017, suullinen tieto.
- 29 Ylimaunu, 2000, 214.
- 30 Ylimaunu, 2000, 216–219.
- 31 Ylimaunu, 2000, 224.
- 32 Ylimaunu, 2000, 257.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Arkistolähteet

Kotkan kaupunginkirjasto

A. F. Aalberg, kokoelmat

Suomen Kalastuslehti 1932–1936, 1940–1943, 1944–1948

Kalamiehen Viesti -lehtiä sekä muuta Viipurin Läänin Merikalastajain Liiton / Etelä-Suomen Merikalastajain Liiton kirjallista materiaalia, leikkeitä alueellisista ja valtakunnallisista sanomalehdistä.

Haastatteluaineisto ja suulliset tiedonannot

Olli Ahola, s. 1910-luku: isovanhempieni perhetuttu ajalta ennen toista maailmansotaa; olen keskustellut hänen kanssaan aiheesta 1970-luvulla.

Maire Illman os. Linkinen, s. 1930: äitini, jonka kertomuksia Uuraan kalastuksista olen kuunnellut lapsuudestani hänen kuolinvuoteensa 1990 asti.

Esko Lanki, s. 1927: sukulaiseni, Uuraan Saariston Kalastajainseuran puheenjohtaja, keskustelija Uuraan kalastuksesta 1970- ja 1980-luvulla.

Anna Linkinen, s. 1908: isoäitini, jonka kertomuksia Uuraan kalastuksista olen kuunnellut lapsuudestani hänen kuolinvuoteensa 1987 asti.

Johannes Linkinen, s. 1906: isoisäni, Uuraan Saariston Kalastajainseuran sihteeri, jonka kertomuksia Uuraan kalastuksista olen kuunnellut lapsuudestani hänen kuolinvuoteensa 1975 asti.

Martti Myyrä, s. 1920-luku: Uuraan Saariston Kalastajainseuran sihteeri, jonka kanssa olen aiheesta keskustellut 1980-luvulla.

Uuno Vihmanen, s. 1900-luku: Uuraan Saariston Kalastajainseuran puheenjohtaja, jonka kanssa olen aiheesta keskustellut 1970-luvulla.

Hylkeenpyyntiperinteen informantit ovat 1920- ja 1930-luvulla Tytärsaarella syntyneitä kirjoittajan kollegoita, joiden kanssa olen aiheesta keskustellut 1970- ja 1980-luvulla: Aatos Kiiski, Pertti Kiiski, Martti Kurki ja Samuli Kurki.

Yrjö Kaukiainen antoi suullisen tiedonannon ulkosaarten hylkeenpyynnistä 4.11.2017.

Painamattomat lähteet

Tast, T. (2013). "Kalastus ennen ja nyt". Painamaton esitelmä 19.3.2013. J. Illmanin arkistossa.

Painetut lähteet

Halme, E. & A. F. Aalberg (1959). *Parhaita kalanpyydyksiä*. Porvoo: WSOY.

Järvi, T. H. (1932). *Suomen merikalastus ja jokipyynti*. Porvoo: WSOY.

Melander, K. R. (1931). *Sillin eli suurhailin kalastuksesta maassamme 1500-luvulta alkaen ynnä entisaikain kalataloudestamme*. Historiallisia tutkimuksia XII. Helsinki: SHS.

Pälsi, S. (1920). "Ein steinzeitliche Moorfund bei Korpilahti Ksp. Antrea". SMYA XXVIII: 3–19. 1920.

Pälsi, Sakari (1924). *Suomenlahden jäältä*. Helsinki: Otava.

Sirelius, U. T. (2009 [1906–1908]). *Suomalaisten kalastus I–III*. (näköispainos). SKST 1252. Helsinki: SKS.

Tutkimuskirjallisuus

Kalliomäki, Maijaliisa (2022). "Pakkotyötä ja vorniekkoja, taiteilijoita ja poliitikkoja – Pietarin vaikutus Merikarjalan itäosassa". *Merikarjala: Suomenlahden rannikon kulttuurinen kohtauspaikka*, toim. Pekka Suutari. VSKST 24. Helsinki: VSKS, 131–171.

Lähteenmäki, Maria (2022). "Terijoen rajaseudun rauhaton rannikko". *Merikarjala: Suomenlahden rannikon kulttuurinen kohtauspaikka*, toim. Pekka Suutari. VSKST 24. Helsinki: VSKS.

Päiviö, Raimo (1992). *Uuras luotsikylästä suursatamaksi*. Jyväskylä: Uuraan saariston säätiö.

Päiviö, Raimo (2009). *Mikä tappoi seprakaupan? Suomalaisten ja virolaisten harjoittamasta vaihto- eli seprakaupasta, sen hiipumisesta 1800-luvun lopulta ensimmäiseen maailmansotaan ja sen loppumisesta 1920- ja 1930-luvuilla*. Scripta Lingua Fennica Edita, C 287. Turku: Turun yliopisto.

Ylimaunu, Juha (2000). *Itämeren hylkeenpyyntikulttuurit ja ihminen-hylje -suhde*. SKST 773. Helsinki: SKS.